

بررسی جرم حفاری و کاوش غیرمجاز

ابوالحسن شاکری*

استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه مازندران

حسن خدابخش‌پالندی

دانش آموخته کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه مازندران

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۷/۱۵ - تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۰/۱۲/۲۰)

چکیده:

تمدن کهن، غنی و پربر ایران در عرصه‌های مختلف هنر و فرهنگ، شاهکارهای بی نظیری به جهان ارزانی داشته و به همین دلیل و به خاطر انگیزه‌های آزمندانه هیچ وقت از تعرض، دستبرد و غارت مصون نبوده و هر روز شاهد ارتکاب جرایم گوناگون علیه میراث تاریخی، فرهنگی هستیم. یکی از این جرائم، «حفاری و کاوش غیرمجاز به قصد کشف میراث تاریخی، فرهنگی» است که سابقه‌ای طولانی در حیات تاریخ بشر دارد. از این رو حمایت از این میراث، خصوصاً حمایت کیفری همه جانبه، مورد توجه بیشتری قرار می‌گیرد.

در این مقاله، ضمن پرداختن به ارکان تشکیل دهنده جرم حفاری و کاوش غیرقانونی و نقد و بررسی مواد قانونی مرتبط با این جرم، به این مهم می‌رسیم که؛ با ارتکاب هر یک از افعال «حفاری» یا «کاوش» جرم مذکور تحقق می‌یابد. قانونگذار برای وسیله‌ای که مرتکب جرم به منظور انجام اعمال حفاری و کاوش غیرمجاز از آنها استفاده می‌کند موضوعیت و تأثیری قائل نشده است. قوانین کیفری ایران در حمایت از میراث تاریخی، فرهنگی در مقابل جرم مذکور، پاسخگوی همه مسائل مبتلابه نمی‌باشد، از جمله اینکه تهیه، خرید، فروش و استفاده از نسخه‌های گنج‌یابی جرم نیست. لذا برای رهایی از این بحران، به ارائه راهکارهایی پرداخته شده است.

کلید واژه‌ها: حفاری، کاوش، میراث تاریخی، فرهنگی، کاوش غیرمجاز، آثار باستانی.

مقدمه:

اصولاً جرم، مفهومی قانونی است که قانونگذار در جعل آن، ملاک‌هایی را مد نظر قرار می‌دهد که با هدف مجازات‌ها هماهنگ است، ویژگی‌ها و ماهیت میراث فرهنگی و نقش قابل توجهی که در آشکار شدن زوایای پنهان تاریخ ایران و همچنین توسعه اقتصادی، فرهنگی و علمی کشور دارد، ملاک‌هایی هستند که ضرورت جرم‌انگاری در این عرصه و حمایت کیفری از میراث فرهنگی را توجیه می‌کند.^۱ بر همین اساس، در ادامه بعد از بررسی اجمالی اهمیت و نقشی که میراث فرهنگی بطور کلی در مذهب، تاریخ، اقتصاد و فرهنگ کشور ایفاء می‌کند، به ضرورت جرم‌انگاری اعمال «حفاری و کاوش غیرمجاز»، به طور خاص، اشاره می‌شود.

از نقطه نظر «مذهبی» آثار بجای مانده از گذشتگان به عنوان وسیله‌ای مناسب برای درس و عبرت گرفتن از زندگی پیشینیان و توجه به عاقبت ستمکاران و زراندوزان و در نتیجه آموختن شیوه درست زیستن می‌باشد (محمدی، ۱۳۸۱: ۱۹). لذا از آنجائی که بسیاری از آثار تاریخی به‌جا مانده از پیشینیان را، اماکن و بناهای مذهبی تشکیل می‌دهد- با توجه به ارزش و تقدس این اماکن و پیوند آن با اعتقادات و باورهای مردم- جرم‌انگاری هرگونه اعمال مغایر با شئون آنها و مجازات مرتکبین از ضروریات است.

از نقطه نظر «تاریخی»، «مدارک تاریخی» بنا به مقتضیات زمان و محل ثبت، ممکن است تحت تأثیر برخی از عوامل و فشار افراد با نفوذ، برخلاف حقیقت نوشته و ثبت شوند، بنابراین «تاریخ» بازگوکننده همه دانستنی‌های سرنوشت انسان در گذشته نیست؛ اما بر اساس پژوهش‌های باستانی و کشفیات آنها- که همانا آثار تاریخی و فرهنگی است- می‌توان صحت و سقم مدارک تاریخی را تعیین و وضعیت حقیقی زندگی هنری و اجتماعی بشر را در دوران مختلف، روشن کرد (معصومی، ۱۳۸۶: ۸).

از منظر «اقتصادی» نیز، میراث فرهنگی به عنوان مهم‌ترین منبع و جاذبه صنعت گردشگری است، به طوری که توسعه جهانگردی موجب احیای هنرهای دستی و آداب و رسوم باستانی شده، درآمد حاصل از این راه نیز منجر به توسعه و رشد آنها می‌گردد (الوانی، ۱۳۸۵: ۱۲۳).

از نقطه نظر «فرهنگی» نیز، میراث فرهنگی آئینه تمام نمای گذشته‌ی فرهنگ و بیانگر هویت فرهنگی جامعه است. لذا شناسایی، مستندسازی، حفاظت، نگهداری و احیای مادی و معنوی آن نقش مؤثری در توسعه فرهنگی کشورها دارد.

۱. برای اطلاعات بیشتر درخصوص «مبانی حمایت کیفری از اموال تاریخی، فرهنگی» و «اهمیت اموال مذکور» رک. به حسن خدابخشی پالندی؛ «حمایت کیفری از اموال تاریخی، فرهنگی در ایران»، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه مازندران، ۱۳۸۸، ص ۱۷.

به هر حال، با توجه به اهمیت و نقش بسزایی که میراث تاریخی، فرهنگی، در امور مذهب، تاریخ، اقتصاد و فرهنگ کشور دارد و از آنجائی که سرزمین ایران با سابقه دیرینه خود، سرشار از آثار فرهنگی، تاریخی است، اما ناآگاهی مردم در مورد اهمیت و ارزش معنوی میراث فرهنگی، به عنوان سند هویت و گنجینه ملی، سودآور بودن شگفت انگیز تجارت آثار تاریخی، فرهنگی، فقر اقتصادی مردم و میل شدید آنها به گنج یابی و مهمتر از همه، فقدان قوانین جامع و متناسب و ... سرنوشت غم انگیزی را برای میراث فرهنگی رقم زده است (غنی کله لو، ۱۳۸۸: ۱۷). در این میان، یکی از اعمال مجرمانه‌ای که علیه میراث تاریخی، فرهنگی مستمراً به وقوع پیوسته و سابقه‌ای کهن دارد «حفاری و کاوش به منظور یافتن و استخراج میراث فرهنگی، تاریخی» است که متأسفانه امروزه با تولید و ساخت وسایل و ابزار فلزیاب و گنج یاب ارتکاب این عمل برای عاملان آن از سرعت، دقت و وسعت فوق العاده‌ای برخوردار شده است.

حفاری غیرمجاز، تپه‌های باستانی را- که به تعبیری "کتابهای ناخوانده‌اند"- متلاشی می‌کند و امکان بازخوانی آنها را از بین می‌برد. اشیاء حاصله از حفاری‌های غیرعلمی را، شاید نتوان صرفاً اموال تاریخی، فرهنگی خواند، چراکه این اشیاء در مکان اصلی خود در دل تپه باستانی، خانه‌ای از جدولی یا کلمه‌ای از جمله‌ای بوده‌اند که در ارتباط با سایر اجزاء موجود در تپه معنی می‌یافته‌اند و به سایر اجزاء معنی می‌بخشیده‌اند، اما حفار غیرمجاز این کلمه را از جمله جدا ساخته و بدین‌سان تمدن‌های تاریخی، ناشناخته می‌مانند و اجزاء غارت شده آنها زینت بخش موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی کشورهای بیگانه می‌شود و کشور از حافظه تاریخی خود محروم می‌ماند و امکان اتصالات به گذشته گسسته می‌گردد (صمدی، ۱۳۸۳: ۲۸۶). از این‌رو حفاری تپه‌های باستانی زمانی می‌تواند رازهای ناگشوده تمدنی خفته در خاک را بیان نماید که به دست باستان شناسان رازشناس و آشنا به ظرایف و دقایق کار با روش‌ها و اصول علمی مورد حفاری قرار گیرد. به همین دلیل است که قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹ در ماده ۱۱ برای قانونمندی کردن فعالیت‌های مربوط به میراث فرهنگی، حفاری و کاوش را منحصرأ حق "دولت" دانسته است.

به این ترتیب، مجرمانه محسوب نمودن این اعمال و تعیین مجازات برای مرتکبان و حمایت جزایی از میراث تاریخی، فرهنگی و ترسیم سیاست کیفری به نحوی که حفظ و حمایت این میراث

۱. ماده ۱۱ قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹: «حفاری و کاوش در اراضی برای استخراج آثار ملی منحصرأ حق دولت است و دولت مختار است که به این حق مستقیماً عمل کند یا به مؤسسات علمی یا به اشخاص یا شرکت‌ها واگذار کند. واگذاری این حق از طرف دولت، به موجب اجازه نامه مخصوص است که محل کاوش و حدود و مدت آن را تعیین می‌کند. دولت نیز حق دارد در هر مکان که آثار و علائمی ببیند و مقتضی بداند، برای کشف و تعیین نوع و کیفیات آثار ملی، اقدامات اکتشافیه بکند».

بی‌بدیل و غیرقابل تجدید به نحو احسن تأمین گردد، کمترین کاری است که میراث داران، به حق، در قبال آنچه به ارث رسیده می‌توانند و باید انجام دهند.

لذا در این مقال ضمن اشاره به ارکان تشکیل دهنده جرم حفاری و کاوش غیر قانونی، به نقد و بررسی مواد قانونی مرتبط با این جرم پرداخته و به دنبال پاسخ به این پرسش‌های اساسی هستیم که: آیا با ارتکاب هریک از افعال «حفاری» یا «کاوش» جرم موضوع این ماده تحقق می‌یابد؟ آیا قانونگذار برای وسیله‌ای که مرتکب جرم به منظور انجام اعمال حفاری و کاوش غیرمجاز از آنها استفاده می‌کند موضوعیت و تأثیری قائل شده است؟ آیا تهیه، خرید و فروش و استفاده از نسخه‌های گنج یابی جرم است؟ و به طور کلی آیا قوانین کیفری ایران برای مقابله با جرم حفاری و کاوش به قصد بدست آوردن میراث تاریخی، فرهنگی جامعیت لازم را داراست؟

مبحث اول) رکن قانونی:

یکی از ارکان تشکیل دهنده هر جرمی رکن قانونی است، چراکه اعمال انسان هر چقدر هم که زنده و غیراخلاقی و یا مضر و خطرناک باشد قابل مجازت نیست مگر آنکه قبلاً از طرف قانون به عنوان جرم معرفی و مجازاتی برای آن تعیین شده باشد. این اصل را اصل قانونی بودن جرم (و مجازات) می‌خوانند (نوربها، ۱۳۸۵: ۴۷).

«حفاری و کاوش غیرمجاز برای بدست آوردن اموال تاریخی، فرهنگی» برای اولین بار در «آئین‌نامه عتیقات مصوب هیأت وزیران در سال ۱۳۰۳ هجری شمسی» - که می‌توان آن را به عنوان اولین قانون مدون ایران در مورد اشیای عتیقه تلقی نمود - مورد توجه قرار گرفت.

بر اساس ماده ۸ آئین‌نامه مذکور، حفر اراضی، برای استخراج عتیقه، بدون اجازه رسمی وزارت معارف، ممنوع و برای مرتکب آن مجازات یک ماه حبس تعیین گردید و چنانچه حفاری در ابنیه و محوطه‌های تاریخی انجام می‌گرفت، مرتکب علاوه بر جبران خسارات وارده، به پرداخت حداقل هزار تومان جزای نقدی و تحمل یک هفته تا یک سال حبس محکوم می‌گردید.

همانطور که ملاحظه می‌نمایید، در این آئین‌نامه صرفاً عمل «حفاری» غیرمجاز عنوان مجرمانه داشته و فعل «کاوش» غیرمجاز، فاقد ضمانت اجرای کیفری بوده قانونگذار برای وسیله‌ای که مرتکب جرم به منظور انجام عمل حفاری و کاوش غیرمجاز از آنها استفاده می‌نماید (مانند فلزیاب و گنج یاب و...) موضوعیت و تأثیری قائل نشده است.

با تصویب «قانون راجع به حفظ آثار ملی در سال ۱۳۰۹»، حفر اراضی و کاوش برای استخراج آثار ملی منحصرأً به دولت واگذار گردید و این اختیار برای دولت بوجود آمد که این حق را مستقیماً

۱. ماده ۱۵ آئین‌نامه عتیقات مصوب هیأت وزیران.

عمال نماید یا به موجب اجازه نامه مخصوص - که محل کاوش، حدود و مدت آن معین باشد - به مؤسسات علمی یا به اشخاص یا به شرکت‌ها واگذار کند.^۱

بر این اساس، ماده شانزدهم قانون مذکور مقرر نمود، کسانی که بدون اجازه و اطلاع دولت حفاری کنند، ولو اینکه در ملک خودشان باشد، محکوم به پرداخت بیست تومان، الی دو هزار تومان، جزای نقدی خواهند شد و علاوه بر آن اشیاء مکشوفه هم به نفع دولت ضبط می شود. با عنایت به اینکه در ماده ۱۱ قانون راجع به حفظ آثار ملی، هریک از اعمال "حفاری" و "کاوش" برای استخراج آثار ملی در انحصار دولت پیش بینی گردیده، اما در ماده ۱۶ این قانون، صرفاً برای عمل «حفاری» ضمانت اجرا پیش بینی شده و عمل "کاوش" در این قانون (همانند قانون قبلی) فاقد عنوان مجرمانه و ضمانت اجرای کیفری است.

نوآوری که در این قانون وجود داشت، حفاری ولو در ملک شخصی، بدون اجازه دولت ممنوع و دارای ضمانت اجرای کیفری بود. این قانون تا سال ۱۳۴۷ برقرار بود تا اینکه ماده ۱۲۷ مکرر، از قانون مجازات عمومی در این سال تصویب شد. بند ۵ از ماده ۱۲۷ مکرر مقرر داشت: «هر کس بدون رعایت ترتیبات مقرر در قانون، راجع به حفظ آثار عتیقه، به قصد به دست آوردن اشیاء عتیقه در اراضی و تپه ها و اماکن تاریخی، حفاری کند به حبس تأدیبی از ۶ ماه تا سه سال محکوم می شود، ولو اینکه اراضی و تپه ها و اماکن ملک شخصی او باشد».

ماده اخیر، با تشدید میزان مجازات مرتکبین حفاری غیرمجاز، تحولی مثبت در حقوق کیفری ناظر به جرائم علیه میراث فرهنگی بوجود آورد. اما در این قانون، عمل "کاوش غیرمجاز" همچنان فاقد عنوان مجرمانه و ضمانت اجرای کیفری است.

پس از پیروزی انقلاب، شورای انقلاب در اردیبهشت ماه ۱۳۵۸ «لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام اعمال حفاری‌های غیرمجاز و کاوش به قصد به دست آوردن اشیاء عتیقه و آثار تاریخی که بر اساس ضوابط بین المللی مدت یکصد سال یا بیشتر از تاریخ ایجاد یا ساخت آن گذشته باشد» را تصویب نمود که اولین جهت گیری دولت جمهوری اسلامی ایران، راجع به میراث فرهنگی محسوب می شود. مطابق بند ۱ این لایحه: «انجام هرگونه حفاری و کاوش به قصد به دست آوردن اشیاء عتیقه و آثار تاریخی مطلقاً ممنوع است و مرتکب به حبس تأدیبی از ۶ ماه تا ۳ سال و ضبط اشیاء مشکوفه و آلات و ادوات حفاری به نفع بیت المال محکوم می شود. چنانچه حفاری در اماکن تاریخی که به ثبت آثار ملی رسیده باشد، انجام گیرد مرتکب به حداکثر مجازات مقرر محکوم می شود...».

۱. ماده ۱۱ قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹.

این ماده، با پیش‌بینی عنوان مجرمانه برای «کاوش غیرمجاز»، تحولی مثبت در حقوق کیفری ناظر به جرائم علیه میراث فرهنگی بوجود آورد. اما متأسفانه برای وسیله‌ای که مرتکب جرم به منظور کاوش و حفاری غیرمجاز از آنها استفاده می‌نماید، همچنان موضوعیت و تأثیری قائل نشده است. نوآوری که در این قانون نسبت به قانون‌های قبلی وجود دارد، حفاری در اماکن تاریخی که به ثبت آثار ملی رسیده را مشمول حداکثر مجازات (۳سال حبس) دانسته است.

در سال ۱۳۶۲، قانونگذار بدون توجه به لایحه مذکور، با اندک تغییراتی عبارات مذکور در بند ۵ ماده ۱۲۷ مکرر قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۴۷ را در بند ۵ ماده ۴۷ قانون تعزیرات تکرار نمود. مطابق این بند، «هرکس بدون رعایت ترتیبات مقرر در قانون حفظ آثار عتیقه، به قصد بدست آوردن اشیاء عتیقه در اراضی و اماکن مذهبی و تاریخی حفاری کند به شش ماه تا سه سال حبس محکوم می‌شود». در بند فوق، قانونگذار قید «مذهبی» را به ماده افزوده و عبارت «ولو اینکه اراضی و تپه‌ها و اماکن ملک شخصی او باشد» را حذف نموده است که به نظر، این مهم را بایستی در دیدگاه‌های حاکم بر شورای نگهبان جستجو نمود که بر اساس قاعده فقهی «الناس مسلطون علی اموالهم» شمول قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹ به اموال شخصی را مغایر با موازین شرع می‌دانست (نظریه سوم؛ ۱۳۶۱: ۸/۳). در تصویب این قانون، قانونگذار برای وسیله‌ای که مرتکب جرم در حفاری و کاوش غیرمجاز از آنها استفاده می‌نماید، همچنان موضوعیت و تأثیری قائل نشده است.

با تصویب کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی در سال ۱۳۷۵، ماده ۵۶۲ بشرح زیر، به جرم حفاری و کاوش برای بدست آوردن اموال تاریخی، فرهنگی اختصاص یافت؛ «هرگونه حفاری و کاوش، به قصد به دست آوردن اموال تاریخی - فرهنگی، ممنوع بوده مرتکب به حبس از شش ماه تا سه سال و ضبط اشیاء مکشوفه به نفع سازمان میراث فرهنگی کشور محکوم می‌شود و آلات و ادوات حفاری به نفع دولت مصادره می‌شود. چنانچه حفاری در اماکن و محوطه‌های تاریخی که در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است، یا در بقاع متبرکه و اماکن مذهبی صورت گیرد، علاوه بر ضبط اشیاء مشکوفه و آلات و ادوات حفاری، مرتکب به حداکثر مجازات مقرر محکوم می‌شود...». با تصویب ماده ۵۶۲ قانون مجازات اسلامی، ماده ۴۷ قانون تعزیرات مصوب ۱۳۶۲ ملغی گردید (مطابق ماده ۱۷۲۹) اما متأسفانه در این سال نیز قانونگذار برای وسیله‌ای که مرتکب جرم به منظور انجام عمل حفاری و کاوش غیرمجاز از آنها استفاده می‌نماید، موضوعیت و تأثیری قائل نشده است؛ تا اینکه در این خصوص

۱. ماده ۷۲۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵: «کلیه قوانین مغایر با این قانون از جمله قانون مجازات عمومی مصوب سال ۱۳۰۴ و اصلاحات و الحاقات بعدی آن ملغی است».

متعاقباً در مورخه ۷۹/۱۲/۱۵ ماده واحده قانون ضرورت اخذ مجوز برای ساخت، خرید و فروش، نگهداری، تبلیغ و استفاده از دستگاه فلزیاب» به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید.

این ماده واحده مقرر نمود؛ «ساخت و خرید و فروش، نگهداری و تبلیغ و استفاده از هر گونه دستگاه فلزیاب و همچنین ورود آن به کشور، منوط به اخذ مجوز از سازمان میراث فرهنگی کشور می‌باشد.

تبصره ۱- دستگاههای اجرایی، برای انجام وظایف خاص سازمانی خود از شمول این قانون مستثنی می‌باشند.

تبصره ۲- متخلفان از مفاد این قانون به ضبط و مصادره دستگاه مذکور محکوم می‌شوند. چنانچه دستگاه فوق در حفاری غیرمجاز به قصد کشف اموال فرهنگی، تاریخی مورد استفاده قرار گیرد علاوه بر مجازات فوق، مرتکب به شش ماه تا سه سال حبس مجازات مقرر در ماده ۵۶۲ قانون مجازات اسلامی، مصوب ۱۳۷۵/۳/۲، محکوم می‌شود».

براین اساس، هم اکنون ماده ۵۶۲ قانون مجازات اسلامی، مصوب ۱۳۷۵ و ماده واحده قانون ضرورت اخذ مجوز برای ساخت، خرید و فروش، نگهداری، تبلیغ و استفاده از دستگاه فلزیاب مصوب ۱۳۷۹/۱۲/۱۵ عناصر قانونی جرم حفاری و کاوش غیرمجاز می‌باشند.

مبحث دوم) رکن مادی:

برای آنکه شخصی را که دارای اندیشه مجرمانه است، مسئول شناخت، باید رفتاری را انجام دهد که در قانون جزا، جرم شناخته شده است. این رفتار ممکن است فعل، ترک فعل، نگاهداری و حالت باشد. جرم «حفاری و کاوش به قصد به‌دست آوردن اموال تاریخی، فرهنگی» صرفاً با انجام فعل مثبت مادی قابل تحقق است.

در رکن مادی این جرم، رفتار مجرمانه، وسیله ارتکاب جرم، نتیجه حاصله و همچنین سایر شرایط و اوضاع احوال مورد بررسی قرار می‌گیرد.

الف) رفتار مجرمانه:

رفتار مجرمانه در این جرم، به صورت افعال مثبتی همچون حفاری و کاوش انجام می‌گیرد. «حفار» اسم فاعل حفر و منظور کسی است که پیشه‌اش کندن زمین و کاوش کردن آنست (معین، ۱۳۷۱: ذیل حفاری) و «حفاری» مصدری است که در مباحث حقوق معنی خاصی ندارد و لزوماً همان معنی عرفی منظور نظر قانونگذار بوده که اینگونه تعریف شده؛ «حفاری، حفر کردن زمین برای کشف اشیاء تاریخی، در حقیقت تخریب و ویران سازی است که در آن طبقات و بقایای محل

باستانی برای همیشه نابود می‌گردند و آثار و محتویات طبقات و لایه‌ها نیز برداشته می‌شوند» (برایان، ۱۳۸۴: ۳۵۷). «کاوش» نیز به معنی جستجوی دقیق کردن، تفحص کردن، آمده است (معین، همان: ذیل کاوش).

با توجه به معنای لغوی و مفهوم عرفی «کاوش» و «حفاری» تفاوت آنها مشخص می‌شود. اساساً کاوش، حفاری نیست و با استعمال لفظ حفاری، کندن، به زیر زمین دست یافتن، لایه‌های خاک را کنار زدن به ذهن متبادر می‌گردد، در حالی که با به کار بردن واژه کاوش، بیشتر جستجو و دنبال چیزی گشتن متجلی می‌شود. و در خصوص یافتن اشیاء عتیقه و میراث فرهنگی، تاریخی معمولاً در مرحله اول کاوش به صور گوناگون از قبیل: مراجعه به کتب یا با استفاده از دستگاه‌های فلزیاب و... به انجام می‌رسد و در مرحله دوم است که عملیات حفاری آغاز می‌شود. لذا این دو از یکدیگر جدا بوده با ارتکاب هر یک از آنها، می‌تواند جرم موضوع ماده ۵۶۲ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) به فعلیت برسد^۱.

در مقابل، عده‌ای بیان نمودند؛ «به قرینه مقالیه (نحوه بیان عبارت که حفاری و کاوش با حرف واو به یکدیگر عطف شده‌اند) و تفسیر مضیق ماده، بهتر است حفاری و کاوش را یک جرم دانسته و کاوش بدون حفاری را مشمول این ماده ندانیم. قرینه‌ای که وجود دارد آن است که در متن ماده، حفاری در اماکن و محوطه‌های تاریخی از عوامل تشدید مجازات محسوب شده و اگر کاوش هم جرم مستقلی بود باید کاوش در این مکان‌ها نیز از عوامل تشدید مجازات به حساب می‌آمد» (زراعت، ۱۳۸۲: ۳۱۷) اما در مقابل، باید بیان داشت که؛ جرم انگاری مستقل «کاوش»، عامل مهمی در جلوگیری از انجام عملیات حفاری غیرمجاز خواهد بود^۲. مضافاً اینکه در هر زبانی استقراء محاورات و استعمالات نشان می‌دهد که مفاهیمی که دو طرف حروف عطف قرار دارند غالباً با یکدیگر تفاوت دارند، چون در غیر این صورت به ناچار مترادف می‌باشند و به کار بردن مترادفات لغو و از قانونگذار بعید است و از عبارت «اصل تغایر متعاطفین» نیز به دست می‌آید که مفاهیم واقع شده در دو سمت حرف عطف در ماهیت با هم فرق دارند. هر چند قانونگذار در مقام تشدید مجازات صرفاً به «حفاری» در اماکن و محوطه‌های تاریخی و بقاع متبرکه اشاره کرده و متعرض «کاوش»

۱. همانطور که قبلاً بیان شد عمل «کاوش» تا سال ۵۸ عنوان مجرمانه نداشت، ولی از زمان تصویب لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام اعمال حفاری های غیر مجاز و کاوش به قصد به دست آوردن اشیاء عتیقه... مصوب ۱۳۵۸/۲/۲۷ صرف انجام «کاوش» به قصد به دست آوردن اموال تاریخی، فرهنگی جرم بوده و ضمانت اجرای کیفری داشت.

۲. در لایحه اصلاح قانون مجازات اسلامی تهیه شده توسط قوه قضائیه، با تلقی کاوش به عنوان «جرمی مانع» در پیشگیری از وقوع حفاری غیرمجاز، حرف «واو» تبدیل به «یا» شده است (به نقل از؛ کیوان غنی کله لو، جرائم علیه میراث فرهنگی (مطالعه تطبیقی)، معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضائیه، مرکز مطالعات توسعه قضایی، ص ۸۳).

نشده، اما به نظر می‌رسد عدم ذکر کاوش پس از حفاری، ناشی از مسامحه قانونگذار باشد و کاوش در یکی از اماکن و محوطه‌های مذکور نیز بایستی مشمول قسمت اخیر ماده ۵۶۲ ق.م.ا.گردد.

ب) موضوع جرم:

بند ۵ ماده ۱۲۷ مکرر قانون مجازات عمومی ۱۳۴۷ و بند ۵ ماده ۴۷ قانون راجع به مجازات اسلامی ۱۳۶۲، شرط تحقق جرم حفاری غیرمجاز برای به‌دست آوردن آثار تاریخی را انجام آن در اراضی، تپه‌ها و اماکن تاریخی دانسته بود. اما ماده ۵۶۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵، مطلق انجام حفاری و کاوش غیرمجاز را جرم محسوب نموده و تنها در صورتی که اعمال مذکور در اماکن و محوطه‌های تاریخی که در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است یا در بقاع متبرکه و اماکن مذهبی صورت گیرد مرتکب به حداکثر مجازات مقرر محکوم می‌شود.

برخی معتقدند که گرچه کلمه «مذهبی» در این ماده به صورت مطلق به کار رفته است، اما ظهور در مذهب شیعه یا حداکثر مذاهب اسلامی دارد (زرعت، ۱۳۸۲: ۳۱۲). ولی همان‌گونه که مشخص است کلمه «مذهبی» در متن ماده، به نحو اطلاق ذکر گردیده و به وصف یا قید خاصی مقید نشده است و با توجه به همین اطلاق، مذهب می‌تواند متضمن تمامی مذاهب و تمامی ادیان، از بدو خلقت تاکنون، اعم از مبتنی بر وحدانیت و غیر وحدانیت - علی‌الخصوص مذاهبی که در قانون اساسی به رسمیت شناخته شده - باشد. همچنین مذهب یکی از ارکان تشکیل دهنده فرهنگ بوده - و فرهنگ مجموعه‌ی پیچیده‌ای است که در برگزیده‌ی دانستنی‌ها، اعتقادات مذهبی، هنرها، اخلاقیات، قوانین، عادات و هرگونه توانایی دیگری است که انسان به عنوان عضوی از جامعه به دست می‌آورد (فرسار، ۱۳۷۷: ۷۵). با توجه به اینکه اماکن و میراث فرهنگی، مورد حمایت قانون قرار گرفته، لاجرم اماکن و میراث مذهبی نیز داخل در عنوان مذکور است.

البته تنها از یک جهت می‌توان واژه «مذهبی» به کار رفته در این ماده را به مذاهب دین اسلام مقید دانست که آن‌هم به جهت تصریح شده در ماده واحده لایحه قانونی، راجع به جلوگیری از انجام اعمال حفاری‌های غیرمجاز و کاوش... مصوب ۱۳۵۸/۲/۲۷، یعنی «ضرورت حفظ ذخایر متعلق و مربوط به میراث‌های اسلامی» است. اما از این جهت که تاریخ تصویب ماده ۵۶۲ ق.م.ا، مؤخر بر ماده واحده موصوف بوده بیانگر نظر اخیر و جدید قانونگذار است که کلمه «مذهبی» را به طور مطلق استفاده کرده‌است و به این ترتیب خواسته تمامی اماکن مذهبی مورد حمایت کیفری قرار گیرند؛ بنابراین باید از اطلاق واژه مزبور و تاریخ تصویب این دو استفاده کرد و اصطلاح مذهبی موجود در متن ماده را مقید به دین و مذهب خاصی ندانست، مضافاً اینکه لایحه فوق، ذخایر و

میراث های اسلامی را مورد حکم قرار داده و صراحتاً و به طور مشخص به «دین اسلام» اشاره‌ای ندارد.

در صدر ماده ۵۶۲ ق.م.ا اشاره شد که حفاری و کاوش زمانی ممنوع است که "به قصد به‌دست آوردن اموال تاریخی فرهنگی باشد". اما در ادامه حفاری در اماکن و محوطه های تاریخی یا مذهبی را بدون چنین قصدی (قصد به‌دست آوردن اموال تاریخی فرهنگی) جرم دانسته که به رغم این سکوت، از قرینه صدر ماده می‌توان بیان داشت که «قصد به‌دست آوردن اموال مزبور» نیز برای اعمال تشدید مجازات لازم است.

علی‌رغم اینکه عنوان فصل نهم قانون مجازات اسلامی «تخریب اموال تاریخی، فرهنگی» است، قانونگذار در مواد ذیل این فصل تعریفی از «اموال تاریخی، فرهنگی» ارائه نداده است، اما ماده ۱ آئین‌نامه اموال فرهنگی، هنری و تاریخی نهادهای عمومی و دولتی مصوب ۱۳۸۱/۱۲/۷ هیئت وزیران، با بیان اینکه اموال تاریخی، فرهنگی و هنری به اموالی گفته می‌شود که از نظر علمی، تاریخی، فرهنگی، باستانشناسی، دیرین‌شناسی و هنری حائز اهمیت بوده، بیش از یکصد سال از تاریخ ساخت یا ایجاد آن گذشته باشد، مقرر می‌دارد؛ «الف- اموال فرهنگی، تاریخی: به اموالی اطلاق می‌شود که نشانگر تحول حیات و هویت فرهنگی- تاریخی یا وقوع وقایع تاریخی در ادوار یا دوره‌های خاص باشد و به نحوی از انحاء گوشه‌ای از حرکت تاریخی- فرهنگی انسان را، در مقیاس ملی یا منطقه‌ای یا بین‌المللی، نشان دهد یا نشانگر ظهور حیات و انقراض تمدنهای تاریخی بوده و از محوطه های باستانی واقع در خشکی یا بستر دریاها، در اثر حفاری علمی یا علل دیگر کشف شود.

تبصره: آثار دیرین‌شناسی شامل مجموعه‌ها و نمونه‌های نادر جانورشناسی، گیاه‌شناسی، معدن‌شناسی، انسان‌شناسی، بقایای نباتی و جانوری ماقبل تاریخ و ترکیبات نادر زمین‌شناسی در حکم اموال تاریخی- فرهنگی محسوب می‌شود».

با عنایت به تعریف فوق، قانونگذار در تبصره ماده ۵۶۱، قانون مجازات اسلامی، تشخیص ماهیت تاریخی- فرهنگی را به عهده "سازمان میراث فرهنگی کشور" نهاده است.

به هر حال، اصولاً استفاده از واژه «مال» برای نامیدن آثار دارای حیثیت تاریخی، فرهنگی علاوه بر اینکه با ماهیت اینگونه آثار همخوانی ندارد، با توجه به قوانین شرعی، محدودیت‌هایی را نیز ایجاد می‌کند. بدین صورت که کلمه «مال» عبارت است از هرآنچه که دارای ارزش اقتصادی بوده و قابلیت تبدیل به پول را داشته باشد. اما در فقه اسلامی، مال لزوماً باید قابلیت تملک و تصاحب داشته باشد. برای مثال؛ جسد مومیایی شده، به لحاظ اینکه جسد انسان است از نظر فقهی مال محسوب نمی‌شود، ولی چون اثری از گذشته فرهنگی یک ملت است، به راحتی در بازارهای جهانی

نرخ گذاری و خرید و فروش می‌شود. بنابراین کاربرد کلمه «مال» نمی‌تواند به نحو جامعی تمام موارد میراث فرهنگی را دربرگیرد (غنی کله لو، ۱۳۸۸: ۲۵). لذا در این خصوص پیشنهاد می‌گردد به جای کاربرد کلمه «مال» از واژه «میراث^۱» - که دارای مفهومی وسیع‌تری می‌باشد - استفاده شود.

ج) وسیله ارتکاب جرم:

قانونگذار در ماده ۵۶۲ ق.م.ا.م.صوب ۱۳۷۵ (همانند قوانین قبلی)، برای وسیله یا وسایلی که مرتکب جرم، به منظور انجام اعمال کاوش، یا حفاری از آنها استفاده می‌کند موضوعیت و تأثیری قائل نشده است. این جرم می‌تواند با هر نوع ابزار و آلات اعم از ساده، پیشرفته، کوچک و بزرگ به فعلیت برسد.

یکی از ابزارهایی که به منظور یافتن و کشف محل وجود اشیاء و میراث تاریخی، فرهنگی و مذهبی مورد استفاده قرار می‌گیرد، وسایل معروف به «فلزیاب یا گنج یاب» است. این وسایل غارت میراث فرهنگی را تسهیل و تسریع نموده، سبب شده که جرم حفاری و کاوش، روند ارتکاب فزاینده‌ای به خود گیرد. بر همین اساس در آخرین روزهای سال ۱۳۷۹، قانونی تحت عنوان «قانون ضرورت اخذ مجوز برای ساخت، خرید و فروش، نگهداری، تبلیغ و استفاده از دستگاه فلزیاب مصوب ۷۹/۱۲/۱۵، به تصویب رسید.

بر اساس این ماده واحده، ساخت، خرید و فروش، نگهداری، تبلیغ و استفاده از هرگونه دستگاه فلزیاب و همچنین ورود آن به کشور، منوط به اخذ مجوز از سازمان میراث فرهنگی کشور است. طبق تبصره ۲ این قانون؛ «متخلفان از مفاد این قانون، به ضبط و مصادره دستگاه مذکور محکوم

۱. قانونگذار در ماده ۱ قانون اساسنامه سازمان میراث فرهنگی کشور مصوب ۱۳۶۶ در مقام تعریف "میراث فرهنگی" بیان داشته که؛ «شامل آثار باقیمانده از گذشتگان است که نشانگر حرکت انسان در طول تاریخ می‌باشد و با شناسایی آن زمینه شناخت هویت و خط حرکت فرهنگی او میسر می‌گردد و از این طریق زمینه‌های عبرت برای انسان فراهم می‌آید». همانطور که ملاحظه می‌شود این تعریف کلی به گونه‌ای نیست که بتوان با آن ماهیت و مصادیق میراث فرهنگی را شناخت. لذا ارائه تعریفی دقیق از میراث فرهنگی مستلزم شناخت معیارهایی است که در قوانین مختلف ذکر شده که با عنایت به معیارهای موجود در مقررات (ماده ۱ قانون اساسنامه سازمان میراث فرهنگی کشور مصوب ۱۳۶۶، لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام حفاری‌های غیرمجاز و... مصوب ۱۳۵۸، ماده ۱ آئین‌نامه اموال فرهنگی، هنری و تاریخی نهادهای عمومی و دولتی مصوب ۱۳۸۱ هیأت وزیران، قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹ و آئین‌نامه اجرایی آن، و قانون ثبت آثار ملی مصوب ۱۳۵۲) می‌توان بیان داشت که «میراث فرهنگی»، به آثاری اطلاق می‌شود که یکصد سال یا بیشتر از تاریخ ساخت یا ایجاد آن گذشته، یا صرفنظر از تاریخ ایجاد یا پیدایش آن، آثار غیرمنقولی می‌باشند که به تشخیص سازمان میراث فرهنگی، از نظر تاریخی یا شئون ملی ایران واجد اهمیت باشد». این تعریف نیز جامع نیست و انتقاداتی به آن وارد است و ارائه تعریفی جامع از سوی قانونگذار، یک ضرورت است.

می‌شوند. چنانچه دستگاه فوق در حفاری غیرمجاز به قصد کشف اموال فرهنگی، تاریخی مورد استفاده قرار گیرد، علاوه بر مجازات فوق، مرتکب به شش ماه تا سه سال حبس مجازات مقرر در ماده ۵۶۲ قانون مجازات اسلامی، مصوب ۱۳۷۵/۳/۲، محکوم می‌شود.

قانونگذار با تصویب قانون مذکور، صرفاً برای «استفاده از دستگاه فلزیاب در حفاری غیرمجاز به قصد کشف اموال فرهنگی، تاریخی» مجازات (۶ ماه تا ۳ سال حبس مقرر در ماده ۵۶۲ ق.م.ا)، در نظر گرفته، نسبت به کسانی که مبادرت به ساخت و خرید و فروش، نگهداری، تبلیغ غیرقانونی و بدون مجوز از دستگاه فلزیاب می‌نمایند، صرفاً ضمانت اجرای "ضبط و مصادره دستگاه مذکور" را پیش بینی نموده‌است، که این ضمانت اجرا در خصوص متخلفان و ناقضان این قانون، آنقدر ضعیف و بی اثر است که در آن، نشانی از کیفر با مشخصات و اهداف مجازاتها، به نظر نمی‌رسد و اصلاً خصیصه اربابی و بازدارندگی ندارد.

عنوان قانون به صراحت بیانگر این امر است که برای «ساخت، خرید و فروش، نگهداری و تبلیغ دستگاه فلزیاب» به موازات «استفاده» از آن، اخذ مجوز ضرورت دارد؛ اما برای اشخاصی که بدون اخذ مجوز مرتکب اعمال یاد شده شوند هیچ ضمانت اجرایی (جز ضبط و مصادره دستگاه) پیش-بینی نشده است. لذا ضرورت تعیین مجازات برای سایر اقدامات مشمول قانون مذکور (یعنی؛ ساخت، خرید و فروش، نگهداری و تبلیغ دستگاه فلزیاب)، علاوه بر استفاده از دستگاه فلزیاب نیز از اهمیت برخوردار است. مضافاً اینکه با توجه به ماده واحده موصوف، برای استفاده‌کنندگان از دستگاه فلزیاب در حفاری غیرمجاز، به قصد کشف اموال تاریخی، فرهنگی، مجازات ماده ۵۶۲ ق.م.ا را پیش‌بینی نموده، متأسفانه قانونگذار، با وجود احساس و پذیرش خطر وسایل معروف به فلزیاب، استعمال آنها را مشمول مجازات شدیدتر قرار نداده است؛ این امر می‌تواند مشکل‌آفرین باشد، چرا که سرعت و شدت غارت میراث فرهنگی با استفاده از وسایل مزبور بر هیچ کس پوشیده نیست.

از طرف دیگر، طی سی سال اخیر، دلالت و شایدانی نسخه‌هایی جعلی، روی کاغذهای قدیمی و پوست با خطوطی نامفهوم ولی تصویری، به نام «گنج نامه» و «راهنمای دلفینه»، به مقدار بسیار زیاد و از روی برنامه منظم، در نقاط مختلف پراکنده، به فروش رسانیده‌اند و برای جلب اعتماد و اطمینان خریداران این نسخه‌ها، اقدام به دفن مجسمه‌های فلزی ریخته‌گری، ظروف سفالی و علایمی نظیر سنگ چهارگوش، آجر و نظایر آنها در زیر خاک و حواشی روستاها و دامنه‌های طبیعت نموده‌اند. متأسفانه این امور، به قدری ماهرانه و طبیعی طراحی می‌شود که حتی بسیاری از انسانهای بی‌غرض را نیز به دام می‌اندازد^۱ (صمدی، ۱۳۸۳: ۲۹۲).

۱. آنچه که ابن خلدون پنج قرن قبل مطرح نموده شاهدی بر این مدعاست؛ «باید دانست بسیاری از کوتاه خردان در شهرها آزمندانه درصدد استخراج ثروت‌های زیرزمین بر می‌آیند و آن را وسیله کسب روزی خود قرار می‌دهند و

در قوانین فعلی، «تهیه، خرید و فروش و استفاده از نسخه‌های گنج یابی» صراحتاً ممنوع نشده و مجازاتی برای آن تعیین نشده است، لذا اهتمام قانونگذار، در راستای حفظ و حمایت از میراث فرهنگی، اقتضا می‌کند چنین اعمالی جرم محسوب شود.

د) سایر شرایط و اوضاع و احوال:

مطلب مهمی که در مورد جرم مورد بحث وجود دارد «غیر مجاز» بودن حفاری و کاوش است. ماده ۵۶۲ قانون مجازات اسلامی، هرگونه حفاری و کاوش به قصد به‌دست آوردن اموال تاریخی، فرهنگی را جرم محسوب نموده است، اما با مراجعه به قانون راجع به حفظ آثار ملی و نظامنامه اجرایی آن، ملاحظه می‌شود بعضی حفاری‌ها با ضوابط و مقررات خاصی مجاز می‌باشد.

در مقررات سابق نیز، بند ۵ ماده ۱۲۷ مکرر قانون مجازات عمومی ۱۳۴۷ و بند ۵ ماده ۴۷ قانون تعزیرات ۱۳۶۲، از عبارت «بدون رعایت ترتیبات مقرر در قانون حفظ آثار عتیقه» استفاده نموده بود. قانون راجع به حفظ آثار ملی مقرراتی را در خصوص حفاری و کاوش‌های باستان‌شناسی پیش بینی کرده است.

مطابق ماده ۱۱ قانون مذکور، حفر اراضی و کاوش برای استخراج آثار ملی منحصرأ حق دولت است و دولت مختار است که به این حق مستقیماً عمل کند یا به مؤسسات علمی یا به اشخاص یا به شرکت‌ها واگذار نماید. واگذاری این حق از طرف دولت، باید به موجب اجازه نامه مخصوص باشد که محل کاوش و یا حدود و مدت آن را تعیین نماید و نیز دولت حق دارد، در هر مکان که آثار و علایمی ببیند و مقتضی بداند برای کشف و تعیین نوع و کیفیات آثار ملی اقدامات اکتشافی انجام دهد.

بر اساس قانون مذکور، اگر حفاری فقط برای کشف آثار ملی و تحقیقات علمی باشد، «حفاری علمی» و اگر برای خرید و فروش اشیای عتیقه باشد، «حفاری تجارتي» است. اجازه حفاری علمی

معتقدند که کلیه ثروتهای باستان در زیر زمین به طور گنجینه نهانست... و بسیاری از جویندگان چون از بدست آوردن وسیله معاش طبیعی عاجزند به توانگران نزدیکی می‌جویند و اوراقی که حواشی آنها سائیده است به نشانه کهنگی نزد آنان می‌برند و بر این اوراق با خطوطی بیگانه نوشته شده و چنین گمان می‌کنند که نوشته‌های مزبور ترجمه خطوط صاحبان دفائن است و نشانه جایگاه گنجینه‌ها می‌باشند و از این راه روزی خود را می‌جویند و آنها را به کاوش و جستجوی گنج بر می‌انگیزند. در نتیجه اینگونه فریبکاری‌ها بسیاری از کوه خردان کارگران فراوانی را برای کاوش و کندن زمین به کار می‌گمارند...» (به نقل از؛ کیوان غنی کله لو، جرائم علیه میراث فرهنگی (مطالعه تطبیقی)، معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضائیه، مرکز مطالعات توسعه قضایی، ص ۷۶).

۱. بند ۳ ماده ۳ قانون اساسنامه سازمان میراث فرهنگی، انجام پژوهش‌های باستان‌شناسی و کاوش‌های علمی را از وظایف سازمان مذکور دانسته است.

فقط به مؤسسات علمی داده می شود و در ابنیه و اموال غیرمنقول که در فهرست آثار ملی ثبت شده است حفاری تجارتي ممنوع است.^۱

علاوه بر این، بنابر ماده ۱۳ این قانون، حفاری در اراضی که مالک خصوصی دارد گذشته از اجازه دولت، رضایت مالک را نیز لازم دارد. در محل هایی که در فهرست آثار ملی ثبت شده و یا دولت پس از اقدامات اکتشافی آنها را در فهرست ثبت کند مالک، حق امتناع از اجازه حفاری ندارد و فقط می تواند حق خود را مطالبه کند و مأخذ تعیین این حق ضعف اجرت المثل زمینی است که مالک به واسطه حفر از استفاده آن محروم می گردد، بعلاوه خساراتی که به مالک وارد می شود و مخارجی که بعد از حفاری برای اعاده زمین به حالت اولیه باید هزینه کرد. بنابراین علی رغم اطلاق ماده ۵۶۲ ق.م.ا، بعضی از حفاری ها با اجازه دولت (سازمان میراث فرهنگی کشور)، مجاز است.

مطلب دیگری که در ارتباط با قسمت دوم ماده ۵۶۲ اظهار گردیده، این است که هر چند حریم ملک در حکم ملک صاحب حریم است، اما قاعده تفسیر مضیق قانون اقتضاء می کند حفاری و کاوش در حریم اماکن فرهنگی، تاریخی یا بقاع متبرکه، از عوامل تشدید مجازات نباشد، مخصوصاً اینکه اگر حریم ملک، متعلق به حفرکننده باشد^۲ (زراعت، ۱۳۸۲: ۳۱۳).

به نظر می رسد با توجه به اینکه به موجب ماده ۱۳۹ قانون مدنی، حریم در حکم ملک صاحب حریم است و در حقیقت قسمتی از ملک اصلی است و در موضوع مورد بحث، مکان فرهنگی، تاریخی محسوب می شود، نمی تواند خارج از حکم این ماده واقع شود. از طرفی اماکن و محوطه های تاریخی و بقاع متبرکه و اماکن مذهبی، علی الاطلاق بیان شده و حریم از آنها مستثنی نشده و بر اساس اطلاق مذکور، کل یک مکان تاریخی، مشمول این ماده است و کلیت یک مکان، قسمت اصلی و حریم آن را در بر می گیرد و عملیات مضر به حریم میراث فرهنگی، وصف مجرمانه به خود گرفته است (ماده ۵۶۰ ق.م.ا) و این حداقل، مفهیم آن می تواند باشد که حریم آثار فرهنگی، تاریخی در نظر قانونگذار دارای اهمیت است. مثلاً چنانچه در حریم تخت جمشید، یا غار قلعه اسپهبد خورشید^۳، اقدام به حفاری شود، آیا عدم شمول حکم ماده، نسبت به آن منطقی و قابل قبول است؟! ضمن اینکه اقتضای تفسیر مضیق این است که مطلب جدیدی وارد قانون نشود و در بحث

۱. ماده ۱۲ قانون راجع به حفظ آثار ملی.

۲. در قسمت دوم ماده ۵۶۲ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) آمده است «... چنانچه حفاری در اماکن و محوطه های تاریخی که در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است، یا در بقاع متبرکه و اماکن مذهبی صورت گیرد، علاوه بر ضبط اشیاء مکشوفه و آلات و ادوات حفاری مرتکب به حداکثر مجازات محکوم می شود...».

۳. «غار قلعه اسپهبد خورشید» در ارتفاعات کوه البرز و تنگه تالاقی رود «دوآب» به فاصله ۱/۵ کیلومتری از جاده سوادکوه به تهران واقع شده است.

حاضر چنین امری منتفی است؛ چرا که "حریم"، جزء اماکن تاریخی است و قسمتی از آن به شمار می‌رود و وارد ساختن موضوع جدیدی به متن قانون نمی‌باشد.

سئوالی که می‌تواند در اینجا مطرح شود این است که اگر شخصی مرتکب هر دو عمل «کاوش» و «حفاری» شود آیا عنوان تعدد جرم در مورد وی قابل اطلاق است؟

ممکن است برخی بر این عقیده باشند که هرگاه این دو عمل با هم صورت گیرد، عمل مرتکب، از مصادیق تعدد جرم نیست، بلکه از مصادیق جرم مرکب است که به حکم ذیل ماده ۴۷ ق.م.ا، مقنن برای آن یک مجازات در نظر گرفته است.

درحالی که، هریک از اعمال حفاری و کاوش به تنهایی کافی برای تحقق جرم است و نیازی به ارتکاب مجموع آن دو برای تحقق جرم نیست. لذا عملیات «کاوش» و «حفاری» نه مستقلاً، بلکه دو جزء از یک سلسله اعمال، فرض می‌شوند که هر جزء آن به تنهایی جرم است و برای تحقق بزه به جزء دیگر نیازی نخواهد بود.

به نظر می‌رسد، برای اینکه عنوان تعدد جرم و مقررات مربوط به آن، درباره شخص واحدی که مرتکب هر دو عمل «کاوش» و «حفاری» گردیده برداشته شود، بهتر است اقدامات دوگانه شخص به «جرم مرتبط» تعبیر گردد. بنابراین می‌توان گفت که جرم «کاوش»، مقدمه و پیش‌نیازی برای ارتکاب جرم «حفاری» است؛ یا به عبارت دیگر با توجه به اینکه جرم حفاری معمولاً بر جستجو و کاوش و یافتن محل وقوع و وجود اشیاء عتیقه توقف دارد، لذا حفاری منوط به کاوش اولیه است. لذا به نظر می‌رسد با توجه به نظریات و دلایل فوق‌الذکر و سلب عنوان تعدد مادی جرم از عمل مجرم، در مانحن‌فیه، محکوم نمودن وی به دو مجازات و جاهت نداشته و منطقی نیست.

سئوال دیگری که در همین ارتباط قابل طرح می‌باشد این است که آیا کسی که اقدام به حفاری غیرمجاز نماید، سپس اشیاء و اموال به دست آمده و مکشوفه از حفاری غیرمجاز را به فروش برساند، مشمول تعدد جرم و مستحق دو مجازات می‌باشد؟

یک نظر این است که، کسی که اقدام به حفاری غیرمجاز کرده و اشیای تاریخی، فرهنگی به‌دست آورده، آنها را می‌فروشد مستحق دو مجازات نیست؛ چراکه فروش اموال نتیجه منطقی کشف آنهاست (زراعت، ۱۳۸۲: ۳۱۷).

اما به نظر ما، تعیین دو مجازات برای مرتکب بی‌اشکال است؛ چراکه اولاً: عناصر مادی جرم خرید و فروش، غیر از جرم حفاری غیرمجاز است؛ ثانیاً: در تبصره ۲ ماده ۵۶۲ ق.م.ا، فروش و خرید اموال تاریخی، فرهنگی، به عنوان یک جرم مستقل اعلام شده و برای فروشنده، که علی‌الاطلاق ذکر شده، تعیین مجازات گردیده است؛ بنابراین دلیلی ندارد که عمل فروش شخصی را که به حفاری

غیرمجاز پرداخته نادیده گرفته، و آن را نتیجه منطقی عمل حفاری بدانیم، چرا که تعدد جرم با تعدد رکن مادی رخ می‌دهد.

شخصی که به حفاری غیرمجاز پرداخته و در نتیجه حفاری، اشیاء و اموال را تخریب می‌نماید چه حکمی داشته و مجازات وی به چه نحو خواهد بود؟

کسی که اقدام به حفاری نماید و عمل او عنوان تخریب آثار فرهنگی نیز پیدا نماید از جهتی مشمول ماده ۵۵۸ ق.م.ا، و از جهتی مشمول ماده ۵۶۲ ق.م.ا، است و چون تخریب آثار، مقدمه حفاری و به دست آوردن اموال تاریخی است نمی‌توان دو مجازات برای آن اعمال کرد (زراعت، ۱۳۸۲: ۳۱۷) در عملیات حفاری به ناچار باید زمین حفر شود و بدیهی است حفر زمین نیز با وسایل از قبیل بیل، کلنگ، لودر، بیل مکانیکی و غیره انجام می‌گیرد و تخریب اشیاء مثل شکسته شدن، عواقبی است که به طور قوی و متحمل الوقوع دامنگیر اشیاء مذکور می‌گردد. اما چنین اقداماتی در حقیقت، متضمن دو جرم است که از یک عمل ناشی شده و می‌تواند مصداق بارز تعدد معنوی یا اعتباری باشد و به استناد ماده ۴۶ قانون مجازات اسلامی مجرم مستحق عمل اشد مجازات می‌باشد.

(و) نتیجه جرم:

در جرم حفاری و کاوش، هرگونه حفاری و کاوش غیرمجاز به قصد دستیابی به اشیای تاریخی از سوی اشخاص ممنوع می‌باشد، خواه مرتکب موفق به تحصیل اشیای مذکور گردد خواه نگردد، بنابراین جرم حفاری و کاوش غیرمجاز از نظر حصول نتیجه، مطلق است و مقید به حصول نتیجه یعنی کشف یا تحصیل اشیاء مشکوفه نیست.

اما «ضبط اشیاء مشکوفه» که در ماده ۵۶۲ ق.م.ا، به عنوان مجازات تعیین شده، ممکن است قرینه‌ای بر این باشد که به دست آوردن مال لازم است. اما این احتمال با ظاهر ماده سازگار نیست چون در صدر ماده «صرف حفاری و کاوش» جرم شناخته شده و پیش بینی ضبط اشیای مشکوفه برای صورتی است که مالی هم به دست آمده باشد و تحقق جرم منوط به کشف مالی نمی‌باشد.

مبحث سوم) رکن معنوی:

عموماً مجرد ارتکاب رفتار مجرمانه و ایراد صدمه به دیگری، باعث ایجاد مسئولیت جزایی نمی‌گردد، بلکه علاوه بر آن، وجود رکن روانی نیز لازم است. در یک تقسیم‌بندی، به اعتبار رکن معنوی، جرایم به دو دسته جرایم عمدی و جرایم غیرعمدی تقسیم می‌شوند.

جرم حفاری و کاوش به قصد به دست آوردن اموال تاریخی، فرهنگی، از جمله جرایم عمدی به حساب می‌آید که مستلزم هر دو سوءنیت عام و خاص است. به طور کلی سوءنیت عام از دو عنصر تشکیل شده است. اول: علم به نامشروع بودن عمل ارتكابی. دوم: اراده ارتكاب. در کلیه جرایم، اعم از عمدی و غیرعمدی، اراده ارتكاب وجود دارد. به عبارت دیگر، قانونگذار فقط عمل ارادی را مجازات می‌کند و در صورت فقدان اراده ی ارتكاب فعل، تحقق جرم منتفی است.

علم به نامشروع بودن عمل ارتكابی نیز عنصر دیگر تشکیل دهنده ی سوءنیت عام است. یعنی مرتکب در زمان ارتكاب جرم باید بداند که عملش بر خلاف قانون است. آنچه مسلم به نظر می‌رسد اینکه اگر شخص، با اراده و آگاهانه و با علم به نامشروع بودن عمل ارتكابی، مرتکب حفاری و کاوش غیرمجاز برای بدست آوردن اموال تاریخی، فرهنگی گردد، مسئول خواهد بود. بدیهی است در صورتی که هدف و قصد کاوشگر و حفار، از عمل کاوش و حفاری، تحصیل اموال مذکور نبوده و مثلاً استحصال آب باشد؛ اعمال وی فاقد رکن معنوی و غیر بزهکارانه می باشد، که این مهم در ماده ۳۷ آیین نامه اجرایی قانون حفظ آثار عتیقه، مصوب ۲۸ آبان ماه ۱۳۱۱ نیز به صراحت بیان گردیده است.^۱

از طرف دیگر، سوءنیت خاص، یعنی شخص مرتکب علاوه بر قصد ارتكاب عمل مجرمانه، قصد دیگری را هم که از طرف قانون برای تحقق جرم ضروری شناخته شده و معمولاً قصد نتیجه حاصل از عمل مجرمانه است، داشته باشد، به بیان دیگر، خواستن نتیجه ی حاصل از عمل مجرمانه را سوء نیت خاص گویند (صانعی، ۱۳۷۲: ۳۱۱) با این توضیح، سوء نیت خاص در جرم حفاری و کاوش غیرمجاز، «قصد کشف و به دست آوردن اموال تاریخی، فرهنگی» می‌باشد. البته کشف یا عدم کشف اموال فرهنگی، تاریخی در حفاری، تأثیری در تحقق جرم و مجازات مجرم ندارد.

نتیجه گیری:

در حال حاضر عنصر قانونی جرم «حفاری و کاوش غیرمجاز به قصد به دست آوردن میراث تاریخی، فرهنگی»، ماده ۵۶۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ و همچنین ماده واحده قانون ضرورت اخذ مجوز برای ساخت، خرید و فروش، نگهداری، تبلیغ و استفاده از دستگاه فلزیاب مصوب ۷۹/۱۲/۱۵، می‌باشد. رکن مادی جرم موضوع ماده مذکور، عمل مثبت مادی است که با افعال

۱. ماده ۳۷ آیین نامه اجرایی قانون حفظ آثار عتیقه مصوب ۱۳۱۱ / ۸ / ۲۸: «حفر چاه و کندن اراضی در صورتیکه دلیلی نباشد بر اینکه حفرکننده قصد کشف عتیقات داشته جرم محسوب نشده و مستحق مجازات های مذکور در ماده قبل نخواهد بود».

حفاری و کاوش و با هر نوع ابزار و آلات به فعلیت می‌رسد. رکن معنوی این جرم علاوه بر وجود سوءنیت عام (اراده ارتکاب و علم به نامشروع بودن عمل ارتكابی) به سوء نیت خاص (قصد کشف و بدست آوردن میراث تاریخی، فرهنگی) نیز نیاز دارد. موضوع جرم شامل هرگونه حفاری و کاوش به قصد به دست آوردن میراث تاریخی، فرهنگی است و قانونگذار خصوصیتی را برای محل حفاری قائل نشده است. به عبارت دیگر، محل حفاری چه اماکن و محوطه‌های ثبت شده در فهرست آثار ملی باشد و چه اماکنی که به ثبت نرسیده و یا تحت مالکیت شخصی حفار باشد یا نباشد، تأثیری در «تحقق جرم» ندارد. البته چنانچه حفاری در اماکن و محوطه های تاریخی، فرهنگی که در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده، یا در بقاع متبرکه و اماکن خصوصی صورت گیرد، موجب تشدید مجازات است.

کلمه «مذهب» در ماده ۵۶۲ق.م.ا، شامل تمامی مذاهب و با تسامح تمامی ادیان از بدو خلقت تاکنون است اعم از اینکه آن دین مبتنی بر وحدانیت باشد یا نباشد. دلیل این امر، اطلاق واژه مزبور و تفسیر منطقی به عنوان غایت اصلی مقنن، در جهت حمایت همه جانبه از میراث فرهنگی است. در جرم حفاری و کاوش غیر مجاز، لازم نیست مالی به دست آمده باشد و جرم مزبور از نظر حصول نتیجه جرم مطلق است و پیش بینی ضبط اشیای مکشوفه در صدر ماده ۵۶۲ق.م.ا، در صورتی است که مالی هم به دست آمده باشد. همچنین تحقق جرم منوط به کشف مالی نمی باشد؛ هر چند عملیات «کاوش» و «حفاری» به تنهایی جرم بوده، برای تحقق بزه به جزء دیگر نیازی نخواهد بود اما جرم «کاوش»، مقدمه و پیش‌نیاز برای ارتکاب جرم «حفاری» است. به عبارت دیگر، با توجه به اینکه جرم حفاری معمولاً بر جستجو و کاوش و یافتن محل وقوع و غالباً وجود اشیاء عتیقه توقف دارد، لذا حفاری منوط به کاوش اولیه است و نهایتاً این دو جرم، به عنوان جرائم مرتبط قلمداد می شوند و ارتکاب هر دو عمل توسط یک شخص، از صدق عنوان تعدد مادی جرم و جمع مجازات‌ها به دور می‌باشد.

شایسته است قانونگذار با اصلاح قانون، از یک طرف، برای کسانی که برخلاف ماده واحده قانون ضرورت اخذ مجوز... به ساخت، خرید، فروش، نگهداری، تبلیغ و استفاده از دستگاه فلزیاب اقدام می نمایند، ضمانت اجرای کیفری (علاوه بر ضبط) پیش بینی نماید و از طرف دیگر، هرگاه دستگاه فلزیاب در حفاری غیرمجاز به قصد کشف میراث تاریخی، فرهنگی مورد استفاده قرار گیرد، مجازات شدیدتری برای مرتکب آن در نظر گرفته شود.

از آنجائی که در قوانین فعلی «تهیه، خرید، فروش و استفاده از نسخه های گنج یابی» صراحتاً جرم انگاری نشده، لذا پیشنهاد می‌شود قانونگذار، در راستای حفاظت و حمایت از میراث فرهنگی، ضمن جرم انگاری چنین اعمالی، برای آنها مجازات مناسبی پیش‌بینی نماید.

با اینکه موضوع جرم ماده ۵۶۲ «اموال تاریخی، فرهنگی» است، اما متأسفانه قانونگذار «اموال تاریخی، فرهنگی» را نه تنها در این ماده، بلکه در کلیه مواد فصل نهم قانون مجازات اسلامی تعریف ننموده است. نظر به اینکه کلمه «مال» نمی‌تواند به نحو جامعی تمام موارد میراث فرهنگی را دربرگیرد، پیشنهاد می‌شود به جای واژه «مال» از کلمه «میراث» استفاده شود و در نهایت تعریف جامعی از «میراث تاریخی، فرهنگی» به عمل آید.

در پایان، برای دوری از نواقصی که در ضمن این مقال مطرح شد، مواد پیشنهادی به شرح ذیل ارائه می‌گردد؛

۱. «هرگونه حفاری و کاوش به قصد به دست آوردن میراث تاریخی، فرهنگی یا مذهبی ممنوع بوده، مرتکب به شش ماه تا سه سال حبس و ضبط میراث مکشوفه به نفع سازمان میراث فرهنگی کشور و آلات و ادوات حفاری و کاوش به نفع دولت محکوم می‌شود.

تبصره: چنانچه حفاری و کاوش به قصد به دست آوردن میراث تاریخی، فرهنگی یا مذهبی، در اماکن و محوطه های تاریخی، فرهنگی که در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است، یا در بقاع متبرکه و اماکن مذهبی، صورت گیرد علاوه بر ضبط میراث مکشوفه و آلات و ادوات حفاری، مرتکب به ۴ سال حبس محکوم می‌گردد».

۲. «هرکس برخلاف ماده واحده قانون ضرورت اخذ مجوز برای ساخت، خرید و فروش، نگهداری، تبلیغ و استفاده از دستگاه فلزیاب مصوب ۱۳۷۹/۱۲/۱۵، مبادرت به ساخت، خرید و فروش، نگهداری، تبلیغ و استفاده از دستگاه فلزیاب نماید علاوه بر ضبط دستگاه مذکور به نفع دولت، مرتکب به ۶ ماه تا سه سال حبس محکوم می‌گردد.

تبصره: هرگاه دستگاه فلزیاب در حفاری غیرمجاز به قصد کشف میراث تاریخی، فرهنگی مورد استفاده قرار گیرد، علاوه بر ضبط دستگاه مذکور به نفع دولت، مرتکب به چهار سال حبس محکوم می‌گردد».

۳. «هرکس به تهیه، خرید و فروش و استفاده از نسخه های گنج یابی اقدام نماید، علاوه بر ضبط آن به نفع دولت، به ۶ ماه تا ۳ سال حبس محکوم می‌شود».

۴. «میراث تاریخی، فرهنگی و مذهبی، به میراث منقول و غیرمنقولی اطلاق می‌شود که یکصد سال یا بیشتر از تاریخ ساخت یا ایجاد آن گذشته، یا صرف نظر از تاریخ ایجاد یا پیدایش آن، به تشخیص سازمان میراث فرهنگی کشور از نظر فرهنگی، تاریخی یا شئون ملی ایران واجد اهمیت باشد.

تبصره: میراث منقول تاریخی، فرهنگی و مذهبی که در خارج از قلمرو فعلی کشور ایران ساخته شده و در حال حاضر در ایران قرار دارند و از نظر تاریخ و فرهنگ ایران نیز حائز اهمیت می‌باشند و

همچنین میراثی که در مملکت ایران و توسط اتباع ایرانی ساخته شده، اما به انحای مختلف از ایران خارج شده است، جزو میراث تاریخی، فرهنگی و مذهبی ایران قلمداد می‌گردد».

منابع و مأخذ:

الف. کتاب‌ها و مقاله‌ها:

۱. الوانی، سید مهدی و پیروزبخت، معصومه (۱۳۸۵) فرایند مدیریت جهانگردی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
۲. باهری، محمد (۱۳۸۱) حقوق جزای عمومی، تهران: انتشارات رهام.
۳. پازوکی، ناصر (۱۳۷۶) مبانی میراث فرهنگی، تهران: مجله میراث فرهنگی.
۴. توحیدی، فائق (۱۳۸۰) آشنایی با میراث فرهنگی، آموزشی عمومی (۱)، تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.
۵. جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۱) مبسوط در ترمینولوژی حقوق، دوره ۵ جلدی، تهران: انتشارات گنج دانش.
۶. حبیبزاده، محمدجعفر (۱۳۷۳) حقوق جزای اختصاصی (جرائم علیه اموال)، تهران: انتشارات سمت.
۷. حجتی، سیدمهدی و باری، مجتبی (۱۳۸۵) قانون مجازات اسلامی در نظم حقوقی کنونی، تهران: انتشارات میثاق عدالت.
۸. حسینی، پرویز؛ آثار باستانی و هویت ملی، مجله دانش و مردم، شماره ۵، سال پنجم، ۱۳۸۲، ص ۲۲۵-۲۳۵.
۹. دهخدا، علی اکبر (۱۳۳۵) لغتنامه، تهران: شرکت گلشن.
۱۰. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۳) لغتنامه، زیر نظر محمد معین و سید جعفر شهیدی، ج ۲: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۱. زراعت، عباس (۱۳۸۲) شرح قانون مجازات اسلامی بخش تعزیرات-۱، چاپ دوم، تهران: انتشارات ققنوس.
۱۲. زراعت، عباس (۱۳۸۴) قانون مجازات اسلامی در نظم حقوق کنونی، تهران: انتشارات ققنوس.
۱۳. شکری، رضا (۱۳۸۱) جرائم علیه میراث (آثار) فرهنگی، تاریخی، ماهنامه دادرسی، شماره‌های ۳۸ و ۳۹، ص ۴۸-۵۲.
۱۴. شکری، رضا و سیروس، قادر (۱۳۸۱) قانون مجازات اسلامی در نظم حقوقی کنونی، تهران: انتشارات مهاجر.

۱۵. صمدی، یونس (۱۳۸۳) میراث فرهنگی در حقوق داخلی و بین المللی. ج ۱ و ۲، تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور .
۱۶. غنی کله‌لو، کیوان (۱۳۸۸) جرائم علیه میراث فرهنگی (مطالعه تطبیقی)، چاپ اول، تهران: معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضائیه، مرکز مطالعات توسعه قضایی.
۱۷. فاگان، برایان (۱۳۸۴) درآمدی بر باستان‌شناسی (اصول، مبانی و روش‌ها)، انتشارات سمت.
۱۸. فرسار، احمد (۱۳۷۷) جامعه‌شناسی (اصول و مبانی و نظریه پردازان)، تهران: انتشارات اوحدی.
۱۹. کامیار، غلامرضا؛ تخریب آثار فرهنگی-تاریخی اشخاص حقوقی، مجله مجلس و پژوهش، سال ۱۱، شماره ۴۴، ۱۳۸۷، ص ۲۶۵-۲۶۷ .
۲۰. گلدوزیان، ایرج (۱۳۷۸) بایسته‌های حقوق جزای عمومی، ج ۳-۱، تهران: انتشارات میزان .
۲۱. _____ (۱۳۸۴) حقوق جزای اختصاصی، جرائم علیه اموال و مالکیت، انتشارات دانشگاه تهران.
۲۲. _____ (۱۳۸۴) محشای قانون مجازات اسلامی، تهران: انتشارات مجد.
۲۳. معین، محمد (۱۳۷۱) فرهنگ فارسی، ج ۱ تا ۶، تهران: انتشارات امیرکبیر.
۲۴. معصومی، غلامرضا (۱۳۸۶) تاریخچه علم باستان‌شناسی، تهران: انتشارات سمت.
۲۵. موسوی، فاطمه؛ نگرشی بر جرایم آثار فرهنگی- تاریخی و علل وقوع آن، مجله مجلس و پژوهش، سال ۱۱، شماره ۴۴، ۱۳۸۷، ص ۲۵۵-۲۵۸ .
۲۶. میرمحمد صادقی، حسین (۱۳۷۸) جرائم علیه اموال و مالکیت، تهران: انتشارات میزان و دادگستر.
۲۷. _____ (۱۳۸۰) «تخریب اموال تاریخی و فرهنگی در حقوق جزای ایران»، دادرسی، شماره ۲۷، سال پنجم، ص ۱۲-۱۵ .
۲۸. _____ (۱۳۸۴) جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی، تهران: انتشارات میزان.
۲۹. نگهبان، عزت‌الله (۱۳۷۶) مروری بر پنجاه سال باستان‌شناسی ایران، تهران: انتشارات سازمان میراث فرهنگی کشور.
۳۰. نوربها، رضا (۱۳۸۵) زمینه حقوق جزای عمومی، تهران: انتشارات دادآفرین .
۳۱. هاتر، مایکل و ریزو، وایلد (۱۳۸۲) جنبه‌های اقتصادی میراث فرهنگی، ترجمه علی اعظم محمد بیگی، امیرکبیر.

(ب) پایان‌نامه‌ها:

۱. بختیاری، سیما (۱۳۸۱) حمایت کیفری از آثار فرهنگی و عتیقه در قانون جزای ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز.

۲. خدابخشی پالندی، حسن (۱۳۸۸) حمایت کیفری از اموال تاریخی، فرهنگی در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه مازندران.
۳. ریواسی، محمود (۱۳۸۲) جرایم علیه اموال فرهنگی - تاریخی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی.
۴. زحمتکش لاشیدانی، مجید (۱۳۸۲-۱۳۸۱) حفاظت از میراث فرهنگی در حقوق ایران و حقوق بین‌الملل، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مجتمع آموزش عالی قم.
۵. محمدی، سیروس (۱۳۸۱) سیاست جنایی ایران در قبال تخریب اموال فرهنگی و تاریخی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس.

ج) قوانین و آئین‌نامه‌ها:

۱. قانون مجازات عمومی ۱۳۰۲.
۲. قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹.
۳. قانون مجازات عمومی ۱۳۵۲.
۴. قانون ثبت آثار ملی مصوب ۱۳۵۲.
۵. لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام حفاری غیرمجاز... مصوب ۱۳۵۸/۲/۲۷.
۶. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۵۸.
۷. قانون تعزیرات ۱۳۶۲.
۸. قانون اساسنامه سازمان میراث فرهنگی کشور مصوب ۱۳۶۶.
۹. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵.
۱۰. قانون ضرورت اخذ مجوز برای ساخت، خرید و فروش، نگهداری و تبلیغ و استفاده از دستگاه فلزیاب مصوب ۱۳۷۹/۱۲/۱۵.
۱۱. نظام‌نامه اجرایی قانون ۱۲ آبان ماه ۱۳۰۹ راجع به حفظ آثار عتیقه مصوب ۱۳۱۱/۸/۲۸.
۱۲. آئین‌نامه اجرائی قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۱۱.
۱۳. صمدی، یونس (۱۳۸۳) مجموعه قوانین، مقررات، آیین‌نامه‌ها، بخشنامه‌ها و معاهدات سازمان میراث فرهنگی، تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور (پژوهشگاه)، معاونت معرفی و آموزش، اداره کل آموزش، انتشارات و تولیدات فرهنگی.
۱۴. مجموعه قوانین، مقررات، آئین‌نامه‌ها و معاهدات سازمان میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری، به کوشش امید غنمی و غیره، انتشارات سازمان میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری، معاونت فرهنگی و ارتباطات، اداره کل امور فرهنگی، ۱۳۸۶.
۱۵. کلانتری، منوچهر (۱۳۷۶) «قوانین و مقررات مربوط به حفاظت از میراث فرهنگی»، آموزش میراث فرهنگی، انتشارات سازمان میراث فرهنگی کشور.